

LIETUVOS RESPUBLIKOS VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIUS

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai
A. Vivulskio g. 11
LT-03610 Vilnius

2010-02-04 Nr. 06/15/02/08-2-363

DĖL LIETUVOS RESPUBLIKOS APSAUGOS NUO SMURTO PRIVAČIOJE ERDVĖJE ĮSTATYMO PROJEKTO

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, susipažinusi su pateiktu derinti Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto privačioje erdvėje įstatymo projektu (toliau – Projektas), teikia šias pastabas ir siūlymus:

1. Teikiamo Projekto 2 straipsnio 1 dalyje ir 3 straipsnio 1 punkte nustatyta, kad vienas iš smurto privačioje erdvėje subjektų yra kartu su nukentėjusiuoju gyvenantis svainis. Dabartinės Lietuvių kalbos žodyne žodžio „svainis“ samprata aiškinama kaip žmonos ar vyro brolis; sesers vyras; žmonos ar vyro sesers vyras. Sistemiskai vertinant įstatymo nuostatas, manytina, jog Projekto rengėjų tikslas buvo į smurto privačioje erdvėje subjektų ratą įtraukti svainystės santykiais susijusius asmenis, tačiau, atsižvelgiant į žodžio „svainis“ reikšmę, pastarasis tikslas nebus pasiekiamas. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.136 straipsnio 1 dalyje pateikiama svainystės sąvoka, kuri apibrėžiama kaip santykis tarp vieno sutuoktinio ir antro sutuoktinio giminaičių (posūnio, podukros, patėvio, pamotės, uošvės, uošvio, žento, marčios ir t.t.) bei tarp abiejų sutuoktinių giminaičių (vyro brolio ar sesers ir žmonos brolio ar sesers, vyro tėvo ar motinos ir žmonos tėvo ar motinos ir t.t.). Atsižvelgiant į tai, manytina, jog tikslintina smurto privačioje erdvėje sąvoka bei asmenys, kuriems taikomas įstatymas, vietoj žodžio svainis, įtvirtinant, kad smurtas gali būti patiriamas nuo kartu gyvenančio svainystės santykiais susijusio asmens.

2. Projekte apibrėžiamas psichinis smurtas iš esmės siejamas tik su veiksmais, kurie sukelia baimę. Manytina, jog psichologinis smurtas turėtų būti įvardijamas plačiau (įvertinant ir tai, jog nukentėjusiu nuo smurto gali būti ir vaikas), įskaitant tokius veiksmus kaip nuvertinimas, menkinimas, žeminimas ir kitos žalojančios veikos, kurias Pasaulio sveikatos organizacija yra apibrėžusi kaip emocinį smurtą prieš vaikus.

3. Vertinant Projekte pateikiamą seksualinio smurto sąvoką, tikslinga atkreipti dėmesį, jog pastarasis smurtas apibrėžiamas per Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse numatytus nusikaltimus ir baudžiamuosius nusižengimus žmogaus seksualinio apsisprendimo

laisvei ir neliečiamumui, tačiau pagal Projektą seksualiniu smurtu privačioje erdvėje nepripažįstami tokie veiksmai (taip pat numatyti minėtame kodekso skirsnyje) kaip lytinės aistros tenkinimas pažeidžiant nepilnamečio seksualinio apsisprendimo laisvę ir (ar) neliečiamumą, taip pat seksualinis priekabiavimas. Atsižvelgiant į tai, manytina, jog seksualinio smurto sąvoka tikslinga.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, taip pat tikslinga būtų įvertinti aplinkybę, jog šiuo metu Lietuvos Respublikos Seime yra užregistruoti teisės aktų projektai, kuriais siūloma pakelti amžiaus ribą ir numatyti, jog atsakomybė būtų taikoma už vaiko, nesulaukusio 16 metų, tvirkinimą. Įvertinant šias aplinkybes, priimti teisės aktų projektai pakeistų atitinkamo straipsnio, numatančio atsakomybę už mažamečio asmens tvirkinimą, sudėtį. Tokiu atveju, taikant šį įstatymą, taptų neaiški mažamečio asmens tvirkinimo sąvoka.

Iš esmės manytina, jog tikslinga apsvarstyti galimybę seksualinį smurtą apibrėžti ne per Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse įtvirtintus nusikaltimus ir baudžiamuosius nusizengimus žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui.

4. Projekto 3 straipsnio 2 punkte tikslinga įtvirtinti nebaigtinį sąrašą trečiųjų asmenų, kurie imasi atitinkamų veiksmų ir kuriems taikomas šis įstatymas.

5. Projekto 3 straipsnio 1 punkte įvardijami smurto privačioje erdvėje subjektai, įskaitant ir atskirai gyvenančius asmenis (sutuoktinius, sugyventinius, partnerius ir pan.). Pagal projekto 7 straipsnio 2 dalį, smurtautojui skiriamas įpareigojimas laikinai išsikelti iš gyvenamosios vietos, kurioje jis gyvena kartu su nukentėjusiu asmeniu, bei nesiartinti, nebendrauti ir neieškoti ryšių su nukentėjusiu asmeniu. Atsižvelgiant į tai, sudėtinga įvertinti, kaip būtų taikoma nuostata dėl įpareigojimo laikinai išsikelti, jeigu asmenys negyvena kartu, įvertinant ir tai, jog, pagal tai kaip įvardijama pastaroji apsaugos priemonė, atskirai nebus taikomas tik įpareigojimas nesiartinti, nebendrauti ir neieškoti ryšių su nukentėjusiu asmeniu.

6. Projekto 6 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad smurto privačioje erdvėje atveju oficialus įspėjimas smurtautojui nėra taikomas, jeigu nukentėjęs asmuo yra nėščia moteris, pagyvenęs asmuo, neįgalusis, nepilnametis asmuo, rūpintinis ar globotinis, bejėgiškos būklės asmuo. Manytina, jog, siekiant teisinio aiškumo ir sistemiškumo, tikslinga būtų šioje teisinėje nuostatoje įtvirtinti aiškią nuorodą, jog smurto privačioje erdvėje atveju, jeigu nukentėjusysis asmuo patenka į aukščiau nurodytas pažeidžiamų asmenų grupes, taikoma 7 straipsnyje numatyta apsauga, netaikant 6 straipsnio 2 dalyje numatytos privalomos sąlygos, t. y. oficialiai įspėto asmens pakartotinių smurto veiksmų.

7. Vaiko teisių apsaugos kontrolierė ne kartą atkreipė dėmesį į tai, jog, sprendžiant smurto šeimoje problemą, būtina užtikrinti tinkamą baudžiamosios ir civilinės teisės normų

nustatytų smurto aukos apsaugos mechanizmų taikymą, t. y. asmens (smurtautojo) įpareigojimo gyventi skyriumi įgyvendinimą. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos duomenimis, Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.65 straipsnio 1 dalyje ir 2 dalies 1 punkte bei Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 132¹ straipsnio 1 ir 2 dalyse numatytas įpareigojimas gyventi skyriumi yra ne visuomet taikomas net ir esant būtinybei dėl gana subjektyvių priežasčių ar aplinkybių (pavyzdžiui, asmuo, kuriam gali (turi) būti taikomas įpareigojimas, neturi kito būsto, pakankamai lėšų būsto nuomai ar pan.).

Manytina, kad Projekto rengėjų 7 straipsnio 4 dalies nuostatose siūloma įtvirtinti apsaugos nuo smurto priemonė – įpareigojimas smurtautojui laikinai išsikelti – yra sveikintinas žingsnis, tačiau, siekiant, kad ši nuostata neliktų deklaratyvi, o jos taikymas turėtų įtaką teigiamiems praktiniams pokyčiams asmens apsaugos nuo smurto srityje, jos (taip, kaip ir minėtų baudžiamųjų ir civilinių teisės normų) įgyvendinimui turėtų būti skiriamas ypatingas dėmesys, įvertinant būtinybę kurti ir plėsti socialinių paslaugų įstaigų infrastruktūrą.

Pastebėtina, jog neužtikrinus pastarosios normos įgyvendinimo, kitos įstatymo nuostatos, įskaitant ir policijos pareigūnams nustatytas pareigas, liks neįgyvendintos ir neįvykdytos (pavyzdžiui, įstatyme nustatyta pareiga, jog policijos pareigūnai, surašę protokolą, nedelsdami užtikrina smurtautojo laikiną išsikėlimą iš gyvenamosios vietos, kurioje jis gyvena kartu su nukentėjusiuoju).

8. Atsižvelgiant į tai, jog Projekte įtvirtintos teisinės nuostatos taikomos ir nepilnamečiams smurto privačioje erdvėje subjektams, manytina, jog turėtų būti papildyti atitinkami straipsniai ar įtvirtinta bendroji nuostata, numatanti įstatyminių vaiko atstovų teises ir pareigas. Atkreiptinas dėmesys, jog tiek smurtautojo, tiek nukentėjusiojo nepilnamečio atžvilgiu bus taikomos bendrosios Projekte numatytos teisės, pareigos bei administracinė atsakomybė už pareigų nesilaikymą. Atsižvelgiant į tai, manytina, jog atitinkamai Projekte turėtų būti numatyta, jog tam tikros teisės ir pareigos numatomos būtent įstatyminiams tam tikro amžiaus nesulaukusio vaiko atstovams, pavyzdžiui, numatyti, jog nukentėjusiojo asmens atstovas turi pareigą užtikrinti, kad nukentėjęs asmuo nesiartintų prie smurtautojo, su juo nebendrautų ir neieškotų ryšių per policijos pareigūno surašytame protokole dėl smurto privačioje erdvėje nurodytą terminą, įvertinant aplinkybę, jog nepilnamečio vaiko, nesulaukusio atitinkamo amžiaus, galimybė vykdyti įstatymo nustatytą pareigą negalės būti įgyvendinta, jeigu įstatyminis vaiko atstovas nesudarys tam sąlygų ar veiks priešingai vaiko interesams. Atitinkamai turėtų būti išskirti ir atsakomybės už įsipareigojimų nevykdymą subjektai.

Manytina, jog atitinkamai neįtvirtinus bendrosios normos dėl įstatyminio nepilnamečio nukentėjusio ar smurtautojo atstovavimo, reikėtų atskirose normose numatyti, kad tam tikri

procedūriniai veiksmai, tokie kaip protokolo įteikimas, teisių ir pareigų išaiškinimas ir kt. atliekami ir/ar nukentėjusio ar jo įstatyminio atstovo atžvilgiu.

9. Atsižvelgiant į tai, kad smurtautojas smurto privačioje erdvėje atveju dėl taikomų apribojimų patirs tam tikrus žmogaus teisių suvaržymus, manytina, jog Projekto rengėjams būtų tikslinga įvertinti poreikį projekte įtvirtinti pareigūnų taikomų apsaugos priemonių apskundimo tvarką ar daryti nuorodą į atitinkamus teisės aktus.

Atsižvelgiant į žmogaus teisių suvaržymo pobūdį, vertinant ir kitų valstybių patirtį šioje srityje, tikslinga paminėti, jog kitų šalių patirtis rodo, jog, pavyzdžiui, Austrijoje pašalinimas iš namų yra administracinė priemonė, kurios gali imtis policija, o vėliau ją turi patvirtinti teismas (*Parlamentaro vadovas. Parlamentarai vienijasi su smurtu prieš moteris šeimoje. Europos Taryba*).

10. Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, Projekto 10 straipsnyje kai kurių įvardijamų teisių realizavimas turėtų būti garantuojamas nedelsiant, pavyzdžiui, smurtautojas turėtų turėti teisę jau *protokolo įteikimo momentu* gauti informaciją apie artimiausią įstaigą, teikiančią socialines paslaugas smurtautojui bei gauti įstaigų, teikiančių laikino apnakvindinimo paslaugas, sąrašą.

11. Vienas iš mediacijos taikymo principų yra mediacijos procese dalyvaujančių asmenų savanoriškumas, t. y. mediacija turėtų būti taikoma tik tuo atveju, kai abi šalys sutinka dalyvauti joje savo noru. Atsižvelgus į tai, manytina, kad Projekto 11 straipsnio 2 dalies ir 16 straipsnio 2 dalies 6 punkto nuostatos turėtų būti papildytos, įtvirtinant, jog mediacija taikoma smurtautojo prašymu ir nukentėjusiojo asmens ar nukentėjusiojo asmens atstovo sutikimu.

12. Atsižvelgiant į pripažįstamą vaiko teisę būti apsaugotam nuo psichinio ar fizinio smurto demonstravimo, į nacionalinių teismų suformuotą praktiką, jog smurto demonstravimas vaiko akivaizdoje reiškia vaiko teisių pažeidimą ir galėtų būti traktuojamas kaip paties vaiko patiriamas smurtas, manytina, jog labai svarbu užtikrinti, kad projekte naudojama nukentėjusio sąvoka apimtų ir šiuos atvejus, atitinkamai neapsiribojant vien šio vaiko traktavimu kaip nepilnamečio liudytojo. Galbūt tikslinga būtų projekte apskritai apibrėžti ir liudytojo sąvoką, siekiant didesnės nepilnamečio apsaugos, kuri jam būtų garantuojama pripažįstant jį nukentėjusiuoju. Įstatymo papildymas pastarąją sąvoką leistų išvengti praktinio įgyvendinimo sunkumų, kada vaikas nepatyręs tiesiogiai jo atžvilgiu nukreiptų smurtautojo veiksmų, nebus laikomas nukentėjusiu.

13. Teikiamo Projekto 13 straipsnio atskirose nuostatose siūloma įtvirtinti, kad nepilnamečių asmenų apsaugos nuo smurto privačioje erdvėje mechanizmą įgyvendintų vaiko teisių apsaugos tarnybų (skyrių) darbuotojai kartu su policijos pareigūnais. Projekte įvardijamas

vaiko teisių apsaugos tarnybų (skyrių) vaidmuo, susijęs su konkrečių funkcijų vykdymu ir ne darbo laiku. Atkreiptinas dėmesys, jog vaiko teisių apsaugos kontrolierė ne kartą yra pažymėjusi būtinybę spręsti klausimą dėl tarnybų (skyrių) funkcijų įgyvendinimo ne darbo laiku, kai būtina nedelsiant spręsti su vaiko teisių apsauga susijusius klausimus. Papildomai paminėtina, jog, rengiant naująją Bendrųjų vaiko teisių apsaugos skyrių nuostatų redakciją, vaiko teisių apsaugos kontrolierė taip pat buvo atkreipusi dėmesį į šią problemą. Nepaisant to, naujoje Bendrųjų vaiko teisių apsaugos skyrių nuostatų redakcijoje, patvirtintoje Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. gruodžio 2 d. nutarimu Nr. 1593, numatyta, jog skyrius (arba skyrius kartu su policija), tik *savo darbo laiku* atlieka tam tikras funkcijas, susijusias su vaiko teisių apsaugos klausimais, kuriuos būtina spręsti nedelsiant.

Atsižvelgiant į tai, manytina, jog būtina sistemiškai įvertinti teisinį reglamentavimą ir išspręsti vaiko teisių apsaugos tarnybų (skyrių) funkcijų vykdymo klausimą ir *ne darbo laiku*, priešingu atveju, Projekto 13 straipsnyje įtvirtintos tarnybos (skyriaus funkcijos) liks deklaratyviomis.

14. Atsižvelgiant į tai, jog pirminės ir antrinės teisinės pagalbos teikimą reglamentuoja specialus įstatymas, tikslinga numatyti, jog apsaugos nuo smurto privačioje erdvėje subjektams pagal poreikį teikiama pirminė ir antrinė teisinė pagalba įstatymų nustatyta tvarka.

15. Projekto 16 straipsnio 2 dalies 2 punkte įtvirtinta pareiga socialines paslaugas teikiančiai įstaigai ne vėliau kaip per dvylika valandų susisiekti su nukentėjusiuoju asmeniu ir pasiūlyti pagalbą pasikartoja ir šio straipsnio 2 dalies 5 punkte, todėl siūlytina, atsižvelgus į šią pastabą, padaryti Projekto 16 straipsnio nuostatose atitinkamus pakeitimus.

16. Remiantis Projekto 19 straipsnio nuostatomis, įsigaliojus Apsaugos nuo smurto privačioje erdvėje įstatymui, šio teisės akto vykdymo kontrolę ir priežiūrą atliks Seimo kontrolierius. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 73 straipsnis numato, jog piliečių skundus dėl valstybės ir savivaldybių pareigūnų (išskyrus teisėjus) piktnaudžiavimo ar biurokratizmo tiria Seimo kontrolieriai. Seimo kontrolierių įgaliojimus nustato įstatymas. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymas apibrėžia Seimo kontrolierių veiklos teisinius pagrindus, taip pat Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstaigos organizacinę struktūrą ir įgaliojimus. Teisės literatūroje pripažįstama, jog Ombudsmenas iš esmės yra ypatinga institucija, nes jį sudėtinga priskirti kuriai nors vienai iš trijų valdžių. Paprastai vienas esmingiausių skiriamųjų ombudsmenų institucijų bruožų yra tai, kad ji neturi valstybinės prievartos priemonių ir veikia tik autoritetu, o rekomendacinis sprendimų pobūdis rodo, kad svarbiausia šios institucijos užduotis – ne bausti nusižengusius valstybės tarnautojus, o užkirsti kelią jų piktnaudžiavimui ir

biurokratizmui (B. Pranevičienė. *Ombudsmenas ir viešasis administravimas*. Jurisprudencija, 2002, t. 32(24). P. 95-103).

Be viso to, paminėtina, jog Lietuvos Respublikos Konstitucija numato, kad, prireikus, Seimas steigia ir kitas kontrolės institucijas, o jų sistemą ir įgaliojimus nustato įstatymas.

Lietuvoje be Seimo kontrolierių taip pat yra įkurtos bei veikia ir kitos kontrolės institucijos – Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaiga, Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, svarbu teisingai įvertinti, ar pagal Seimo kontrolierių institucijos įgaliojimus ir paskirtį šiai institucijai gali būti priskiriama atskiro įstatymo vykdymo kontrolė ir priežiūra.

13. Dėmesys atkreiptinas ir į Projekto aiškinamajame rašte pateiktą nuostatą apie Lietuvos Respublikos apsaugos nuo smurto privačioje erdvėje įstatymo įgyvendinimui reikalingas biudžeto lėšas. Skirtingai nei teigia Projekto rengėjai, vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, minėto įstatymo įgyvendinimas pareikalaus papildomų valstybės ir savivaldybių biudžetų lėšų – tiek atskirų asmenų papildomam darbui apmokėti (pavyzdžiui, savivaldybių paskirtiems atsakingiems pareigūnams, vaiko teisių apsaugos skyrių darbuotojams už darbą ne darbo laiku ir pan.), tiek būtinai pagalbos paslaugų infrastruktūrai kurti, prevencinėms programoms vykdyti ir pan. Nepaisant to, jog projekto rengėjai aiškinamajame rašte nurodo, jog gali tekti skirti lėšas susijusių įstatymų įgyvendinimui užtikrinant šio įstatymo projekto apsaugos ir pagalbos teikimą, vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, labai svarbu, jog šie klausimai būtų tinkamai įvertinti dar iki įstatymo priėmimo ir įsigaliojimo dienos.

Ypatingai didelis dėmesys turi būti skiriamas ir lėšų numatymui (iš valstybės ar savivaldybės biudžetų), įvertinant aplinkybes, jog turės būti sukurta tokia paslaugų infrastruktūra, kuri užtikrintų reikiamos pagalbos teikimą pagal šį įstatymą ir jame nustatytais terminais t. y. apgyvendinimą, smurtinio elgesio keitimo kursų organizavimą, mediacijos paslaugas ir kt.

Pagarbiai

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė

Rimantė Šalaševičiūtė

Ieva Kromelytė, tel. (8 5) 249 9268, el. p. iekrom@lrs.lt
Inga Juozapavičienė, tel. (8 5) 249 9259, el. p. injuoz@lrs.lt
Audronė Bedorf, tel. (8 5) 249 9259, el. p. aubedo@lrs.lt
Eivilė Žemaitytė, tel. (8 5) 210 7175, eizema@lrs.lt